

**^HKARAR İNCELEMESİ: AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ FİKRET
KARAHAN / TÜRKİYE (BAŞVURU NO: 53848/07, K.T: 16.03.2021)***

(Araştırma Makalesi)

*Av. Destina Berfin SEVER***

ÖZET

Hukuk düzeni içerisinde adil yargılanma hakkı her bireyin masumiyetini kanıtlama hakkını başka bir ifadeyle savunma hakkını içerir. Adil yargılanma hakkının temellerinden biri olan silahların eşitliği ilkesi, sanığın aleyhine beyanda bulunan tanıkla yüzleşebilmesini gerektirmektedir. Sanık-tanık yüzleşmesi uluslararası ve yerel hukuk düzenlemelerinde de güvence altına alınmış olan savunma hakkının bir gereğidir. Zira tanık ve sanığın yüzleşebilmesi tanık ifadesinin güvenilirliğinin ölçülmesi bakımından oldukça önemlidir. Bu doğrultuda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi de sanık aleyhinde bulunan tüm delillerin belirli istisnai haller dışında sanığın huzurunda tartışılması gerektiğini, sanık ve tanıkların yüzleşmesi gerektiğini ifade etmiş; yargılamanın bütünüyle adil olup olmadığını değerlendirmişlerdir. Bu çalışmada, Avrupa İnsan Hakları mahkemesi Fikret Karahan / Türkiye kararı adil yargılanma hakkı bağlamında tanığı sorgulama hakkı bakımından örnek kararlar ışığında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Silahların Eşitliği İlkesi, Tanık, Sanık, Tanığı Sorgulama Hakkı, AİHM

**A REVIEW OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS CASE OF
FİKRET KARAHAN / TURKEY (APPLICATION NO: 53848/07, 16 March 2021)**

ABSTRACT

The right to a fair trial within the legal order includes the right of every individual to prove their innocence, in other words, the right to defend themselves. The principle of equality of arms, which is one of the cornerstones of the right to a fair trial, requires the

^H Hakem denetiminden geçmiştir.

* Bu makale 13.09.2023 tarihinde Editörlüğümüze ulaşmış olup, 15.09.2023 tarihinde birinci hakem, 12.11.2023 tarihinde ise ikinci hakem onayından geçmiştir.

Yazar tarafından çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

** Toplumsal Cinsiyet Uzmanı, Yaşar Üniversitesi Kadın ve Aile Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi. (E-posta: destinaberfin.sever@yasar.edu.tr), ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5443-2202>.

defendant's ability to confront the witness testifying against them. The confrontation between the defendant and the witness, which is safeguarded in both international and local legal regulations, is a requirement of the right to defense. Because the confrontation between the witness and the defendant is highly significant in assessing the reliability of the witness's statement. In this context, the European Court of Human Rights and the Constitutional Court of Turkey have expressed that all evidence against the defendant, with certain exceptional cases excluded, must be presented in the presence of the defendant, and the confrontation between the defendant and the witnesses is necessary; they have evaluated whether the trial is fair in its entirety or not. In this study, the European Court of Human Rights decision in the case of Fikret Karahan v. Turkey has been examined in the context of the right to a fair trial, focusing on the right to question witnesses, through exemplary judgments.

Keywords: Equality of Arms Principle, Witness, Defendant, Right to Cross-Examine Witnesses, ECHR

I. İNCELEME KONUSU KARAR

İnceleme konusu karar, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 53848/07 başvuru numaralı Fikret Karahan / Türkiye davasıdır. İlgili karar 16 Haziran 2021 tarihinde kesinleşmiştir. Başvuru, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 6. Madde 1. Fıkra (adil yargılanma hakkı) ve 6. Madde 3. Fıkra d bendi (tanığı sorgulama hakkı) kapsamında; başvuran aleyhine ifade veren ve mahkûmiyetine dayanak oluşturan tanığa karşı soru sorma hakkını kullanamamış olması, ilgili tanığa avukat tarafından soru sorulmuş olmasına rağmen yargılamanın adil olmaması, yasadışı örgüt üyeliği suçundan başvuran hakkında hüküm verilmesi ve ilk derece mahkemesinin mahkûmiyet hükmünü kurarken yeterli gerekçe sunamamış olması, Yargıtay nezdinde sözlü duruşma yapılamamış olması, savunma makamına sağlanan usulü güvencelerde giderilemeyecek ölçüde ciddi engellerle karşılaşılması, bu durumun silahların eşitliği ilkesi ve savunma hakkının ihlaline sebep olmasına ilişkin olarak yapılmış ve mahkeme tarafından değerlendirilmiştir.

II. OLAYIN ÖZETİ

Başvuran 1972 doğumlu bir Türk vatandaşıdır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvuru yapılan tarihte, yasa dışı silahlı terör örgütü PKK'nın üyesi olduğu gerekçesiyle hapis cezasının infazına Tekirdağ F Tipi Ceza İnfaz Kurumunda devam edilmektedir.

1996 yılında başvuran hakkında, yasa dışı silahlı terör örgütüne (PKK) üye olmak yönünde suçlamalarda bulunulmuştur ancak ilgili tarihte, başvuran hakkında silahlı terör örgütüne (PKK) yardım ve yataklık ettiği gerekçesiyle verilen mahkûmiyet kararının infazı devam etmektedir. Nitekim, 1998 yılı aralık ayında silahlı terör örgütü PKK'ya yardım ve yataklık ettiği gerekçesiyle başvuran hakkında verilmiş olan mahkûmiyet kararı kapsamında hapis cezasının infazı tamamlanarak serbest bırakılmıştır. Serbest bırakılmasından kısa bir süre sonra, 1996 yılında hakkında ileri sürülen suçlamalar ile bağlantılı şekilde 765 sayılı Türk Ceza Kanunu madde 168/2 yasa dışı silahlı terör örgütü olan PKK üyeliği sebebiyle suçlu bulunmuş ve on iki yıl altı ay hapis cezasına mahkûm edilmiştir. Başvuran, belirtilmeyen bir tarihte Ukrayna'dan Kazakistan'a gitmek amacıyla Polonya'ya yasa dışı yollarla geçiş yapmaya çalışırken yakalanıp Türk makamlarına teslim edilene dek kaçak olarak yaşamıştır. Bu süre içinde, başvuran hakkında terör örgütü (PKK) üyesi olduğu yönünde farklı beyanlar ileri sürülmüştür. İlk olarak başvuranın kardeşi G.K hakkında 2000 yılı ağustos ayında terör örgütü PKK'ya yardım ve yataklık ettiği şüphesiyle ceza davası açılmıştır. Avukatı olmadan verdiği ifade sırasında G.K, başvuran Fikret Karahan'ın 1998 yılında ceza infaz kurumundan salıverilmesinin ardından nereye gittiğini bilmediğini kendi tahminince Türkiye'den yasa dışı yollarla ayrıldığını ve "Baran" kod adıyla Romanya'da faaliyetlerini yürüttüğünü ancak o tarih itibariyle Romanya'da olmadığını; G.K'nin yaşadığı dairede bulunan telefon numaraları hakkında ise telefon kodu "+40" ile başlayan numaralardan birinin başvuranın Romanya'da kullandığı numara olduğunu; başvuran ile 3-4 kez telefonda konuşmuş olmasına rağmen kendisine nerede olduğunu söylemediğini beyan etmiştir. Başvuranın kardeşi G.K hakkında kovuşturmaya yer olmadığına dair karar verilmiştir. İkinci olarak daha önce PKK üyesi olan E.A, terör örgütü mensuplarına bilgi vermeleri karşılığında af ve cezada indirim imkânı sunan 6 Ağustos 2003 tarihinde yürürlüğe giren 4959 sayılı Toplum Kazandırma Kanunu'ndan faydalanmak istediğini beyan ederek 8 Eylül 2003 tarihinde yetkili makamlara teslim olmuştur. Avukatı olmadan verdiği ifade sırasında E.A'dan Emniyet Müdürlüğü arşivlerinde bulunan bazı PKK üyelerinin fotoğraflarının yer aldığı albümden tanıdığı üyeleri teşhis etmesi istenmiştir. E.A yaklaşık otuz PKK üyesi hakkında polise bilgi verirken PKK'nın İran'da Kelereş Kampında örgüt mensubu olarak faaliyet gösteren "Mahir" kod adlı kişi için 3.5 * 3.5 boyutlarında siyah beyaz fotoğrafta başvuranı teşhis etmiş ve teşhisinin doğruluğundan emin olduğunu beyan etmiştir.

Başvuran Ukrayna'da yakalanmış ve üzerine atılı PKK terör örgütü üyeliği suçu hakkında soruşturma ve kovuşturma işlemlerine devam edilmiştir.

III. MERCİLERİN ÇÖZÜMÜ

A. İÇ HUKUK BAKIMINDAN

1.Soruşturma Evresi

Başvurana, 2 Şubat 2005 tarihinde İstanbul Emniyet Müdürlüğü Terörle Mücadele Şubesi'nde avukatı eşliğinde verdiği ifadede, E.A ve kardeşi G.K tarafından ileri sürülen hususlar hakkında bilgisi, Kazakistan'a neden kaçtığı ve pasaportu nereden bulduğunu, Ukrayna'dan önce nerede bulunduğu sorulmuştur; başvuran susma hakkını kullanarak ifadesini Cumhuriyet Savcısı önünde vereceğini beyan etmiştir.

Başvuran, 3 Şubat 2005 tarihinde avukatı eşliğinde İstanbul Cumhuriyet Savcısı önünde verdiği ifadede terör örgütüne yardım ve yataklık ettiği gerekçesiyle hakkında önceden verilmiş olan mahkûmiyet kararıyla bağlantılı hapis cezasının infazı tamamlandıktan sonra, 1998 yılı Aralık ayında ceza infaz kurumundan salıverildiğini; salıverilmesinin üzerinden yaklaşık otuz gün geçtikten sonra, hakkında terör örgütü üyeliği suçlamaları nedeniyle on iki yıl altı ay hapis cezasına mahkûm edildiğini bu nedenle, Diyarbakır'dan ayrılarak 2004 yılına kadar İstanbul'da yaşadığını beyan etmiştir. Başvuran, Romanya'ya hiç gitmediğini, "Baran" kod adını kullanmadığını, PKK'nın İran'daki anılan kampında hiç bulunmadığını beyan etmiştir. 2004 yılı mayıs ayında sahte pasaportla Türkiye'den ayrılıp Türk vatandaşları için vize şartı olmayan Kazakistan'a gitmeyi tercih ettiğini ve Ukrayna'dan Kazakistan'a seyahat ettiğini ve Polonya'ya geçmeye çalışırken yakalandığını beyan etmiştir. Ek olarak ceza infaz kurumundan salıverilmesinin ardından yasa dışı bir örgüt adına herhangi bir faaliyet yürütmediğini ve böyle bir örgütün üyesi olmadığını; E.A'yı tanımadığını, kardeşi G.K'nin kendisi hakkındaki beyanları neden söylediğini bilmediğini ifade etmiş ve hakkındaki iddiaları reddetmiştir.

İstanbul Cumhuriyet Savcısı 8 Şubat 2005 tarihinde, E.A ve başvuranın kardeşi G.K tarafından verilen ifadelere dayanarak başvuran hakkında PKK/KONGRA-GEL (Kürdistan Halk Kongresi) üyesi olduğu suçlamasıyla iddianame sunmuştur.

2. Kovuşturma Evresi

a. İlk Derece Mahkemesi

Başvuran İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'nde gerçekleştirilen sorgusunda da Cumhuriyet Savcısı'na verdiği ifadeleri yinelemiştir. Ayrıca İstanbul'da bulunduğu süreçte ablası ve erkek kardeşiyle birlikte yaşadığını, hakkındaki mahkûmiyet kararının kesinleştiğini öğrendiğinde sahte pasaportla Kazakistan'a gittiğini bu süreç dışında

Türkiye’den hiç ayrılmadığını beyan etmiştir. Başvuran, Emniyet Müdürlüğü’nde E.A.’ın fotoğrafını görmeyi talep ettiğini ancak isteğinin kabul edilmediğini beyan etmiştir. Başvuran, E.A tarafından yapılan teşhis sırasında kullanılan fotoğrafın 1996 yılında tutuklandığı sırada polis tarafından çekildiğini teyit etmiş ancak E.A’yı tanımadığını, herhangi bir kod adı ile PKK adına faaliyette bulunmadığını yinelemiştir. Başvuranın avukatı teşhis işleminin açık olmadığını dile getirerek işlem güvenilirliğine itiraz etmiştir. İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi hâkimi sorgu sona erdiğinde tutuklama kararı vermiştir.

İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi’nde 8 Haziran 2005 tarihinde başvuran ve avukatının hazır bulunduğu ilk duruşma gerçekleşmiştir. Başvuranın kardeşi G.K yeminli olarak verdiği ifadede, 2000 yılında ifade verdiğinde polis baskısı altında olduğunu zira o dönemde işkence uygulamasının çok yaygın olduğunu dolayısıyla kendisini ve ailesini korumak amacıyla başvuran hakkında bazı yalan beyanlarda bulunduğunu, 2000 yılında verdiği ifadelerin doğru olmadığını, başvuranın ilgili tarihlerde terör örgütü bağlantısının olmadığını beyan etmiştir. Başvuranın avukatı ise başvuran 1998 yılında salıverildikten sonra PKK terör örgütü ile arasında ilişki olduğunu kanıtlayacak bir delil bulunmadığını ifade ederek başvuranın PKK ile bağı olduğu yönünde ifadesi bulunan E.A’nın mahkeme önünde dinlenilmesini talep etmiş ve mahkemece talep kabul edilmiştir. 5 Ekim 2005 tarihinde gerçekleşen ikinci duruşmaya E.A katılmamış ve hazır bulunan başvuran ve avukatı E.A’nın fotoğraf teşhisi haricinde başvuran aleyhine başkaca bir delil olmadığını ifade ederek E.A’nın mahkeme önünde dinlenilmesi taleplerini yinelemişlerdir. 21 Aralık 2005 tarihinde gerçekleşen üçüncü duruşmaya katılan E.A mahkeme önünde verdiği yeminli ifadesinde “Fikret Karahan” adlı kişiyi tanımadığını “Mahir” kod adı ile tanıdığı kişinin gerçek adını bilmediğini; Emniyet Müdürlüğü’nde ifadesi alınırken bazı fotoğraflar gösterildiğini ancak teşhis edip etmediğini hatırlayamadığını beyan etmiştir. Başvuranın siyah beyaz sabıka fotoğrafı kendisine gösterilmiş ve fotoğraftaki şahsın “Mahir” kod isimli kişiye benzediğini ancak emin olmadığını, başvuranın avukatının sorduğu soruya yanıt olarak ise “Mahir” kod isimli kişinin doğrudan bir eylemine tanık olmadığını, kampta aynı kod adına sahip on-on beş kişi olduğunu ifade etmiştir. E.A’nın katıldığı duruşma olan üçüncü duruşmada başvuran, önceki mahkûmiyet kararı bağlamında verilen hapis cezası infazına devam edildiği ilgili ceza infaz kurumundan duruşma salonuna getirilmemiştir. 24 Nisan 2006 tarihinde gerçekleşen dördüncü duruşmada savunma makamı ve iddia makamı soruşturmanın genişletilmesi talebinde bulunmamış ve Cumhuriyet Savcısı esas hakkında mütalaasını sunarak başvuranın suçunun sabit bulunması gerektiği yönünde görüşünü bildirmiştir. 18 Ekim 2006 tarihinde gerçekleşen beşinci duruşmada başvuranın avukatı, Cumhuriyet Savcısı’nın mütalaasına karşı esas hakkında savunma sunmuş ve dosyadaki tek delilin E.A’nın başvuran hakkındaki fotoğraf teşhisi olduğunu, ilgili teşhis işleminin E.A’nın mahkeme

önünde verdiği ifadesinden anlaşılacağı gibi kesin olmadığını açıkça görüldüğünü, E.A'nın mahkeme önünde ifade verdiği sırada başvuranın ceza infaz kurumundan duruşma salonuna getirilmediği için bizzat E.A ile yüzleşemediğini ve başvuranın kardeşi G.K'nın de ifadelerini baskı altında verdiğini beyan ettiğini ifade etmiştir. Başvuranın avukatı terör örgütü üyeliği suçunun işlendiğini kanıtlayacak inandırıcı delil bulunmadığı sebebiyle beraat kararı verilmesini talep etmiştir.

İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi aynı duruşmada PKK/KONGRA-GEL suçunu sabit bularak başvuran hakkında altı yıl üç ay hapis cezası ile cezalandırılması kararı vermiştir. Mahkeme gerekçeli kararında E.A'nın fotoğraf teşhis işlemine, kollukta alınan ifadesine, duruşmada alınan ifadesine atıfta bulunmuştur. Kararda, E.A'nın kollukta verdiği ifadesi ile duruşmada verdiği ifade arasında çelişki olduğu kabul edilmiş ancak kollukta verilen ifadenin daha ayrıntılı ve olay tarihine yakın zamanda olması sebebiyle inandırıcı olduğu ve kolluk ifadesinde bahsettiği şekilde başvuranın PKK'nın İran'da bulunan Kelereş kampında aktif faaliyet göstermesinin ilgili suçu işlediği sonucuna varmak için yeterli olduğu belirtilmiştir.

b. Üst Derece Mahkemesi

Başvuranın avukatı, ilk derece mahkemesi kararının usul ve esas yönünden hukuka aykırı olduğu gerekçesiyle, 18 Ekim 2006 tarihinde Yargıtay'a temyiz başvurusunda bulunmuş ve temyiz mahkemesi nezdinde duruşmalı yargılama yapılmasını talep etmiştir. Cumhuriyet Savcısı ise 12 Aralık 2006 tarihinde Yargıtay nezdinde duruşmalı yargılama yapılması talebinin reddedilmesi ve ilk derece mahkemesi kararının onanması yönünde mütalaasını sunmuştur. Başvuranın avukatı, 22 Ocak 2007 tarihinde Cumhuriyet Savcısı mütalaasına yanıt olarak, İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi kararının savunma makamına tebliğ edilmediğini, bu durumun da temyiz gerekçelerini sunmalarını engellediğini ve başvuranın savunma hakkının ihlaline neden olacağını; başvuran aleyhine beyanda bulunan tek tanığın başvuranın hazır bulunmadığı bir duruşmada ifade verdiğini dolayısıyla sanığın aleyhinde tanıklık eden kişiyle yüzleşemediğini belirtmiştir. Ek olarak, ilgili tanığın da duruşma sırasında önceki beyanını geri çektiğine ve başvuran aleyhine iddiaların desteklenmesi için başka bir delil bulunmadığına dikkat çekmiştir.

Yargıtay, 5 Haziran 2007 tarihinde duruşma yapılması için gerekli kriterlerin karşılanmadığı gerekçesi ile duruşmalı yargılama talebini reddederek mahkûmiyet kararını onamıştır.

B. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Bakımından

Başvuran, mahkûmiyet kararına gerekçe gösterilen tek delilin E.A'nın siyah beyaz bir fotoğraf üzerinden kolluk makamlarına verdiği ifade olduğunu ve yargılamanın hiçbir aşamasında E.A ile bizzat yüzleşme imkanı olmadığını, E.A'nın da yargılamayı yürüten mahkeme önünde verdiği ifadede önceki beyanlarını geri çektiğini belirtmiştir. Hükümet ise başvuran aleyhinde beyanda bulunan tanıkların yargılamayı yürüten mahkeme önünde başvuranın avukatının da hazır bulunduğu duruşmada dinlendiğini ve avukatın ilgili tanıklara soru sorma hakkını kullandığını, bizzat tanıkla yüzleşme talebinin daha önce dile getirilmediğini ifade etmiştir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi yaptığı değerlendirmede, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 6. Madde 3.fıkra d bendi kapsamında sanık hakkında mahkûmiyet kararı verilmeden önce, sanık aleyhindeki tüm delillerin sanık huzurunda sunulmasının savunma hakkının bir gereği olduğunu; bu ilkenin istisnaları olabileceğini ancak istisnaların da savunma hakkını ihlal etmemesi gerektiğini; aleyhinde beyan veren bir tanığa soru sorabilmesi için sanığa yeterli ve uygun bir fırsat verilmesi gerektiğini belirtmektedir. Mahkeme, daha önce verdiği kararlara atıf yaparak başvuranın bizzat tanıkla yüzleşmemesine rağmen avukatının tanığa soru sorma hakkına sahip olduğunu, bu durumun da savunma menfaatlerinin korunması için yeterli olabileceğini ifade etmiş ardından somut olay nezdinde salt müdafinin varlığının savunma hakkını korumak anlamında yeterli olamayabileceğini ve tanık-sanık arasında yapılamayan yüzleşmenin, sanık nezdinde olumsuz bir durum yaratabileceğini belirtmiştir. Mahkeme somut olayı değerlendirirken başvuranın, E.A ile doğrudan yüzleşmemesi ile savunma hakkı anlamında ortaya çıkan zorlukları telafi edebilmek için dengeleyici faktörlerin durumunu incelemek gerektiğini, bu şekliyle AİHS madde 6/3d'nin amacının anlaşılabilceğini vurgulamıştır. Bu çerçevede de başvuranın, devlet kontrolü altında bulunuyorken duruşmada hazır bulundurulmamasına ilişkin olası sonuçların savunma haklarına etkisinin, yargılamayı yürüten mahkeme tarafından dikkate alınmadığını ve yetkililerin bu doğrultuda gerekli özeni göstermediği kanaatine ulaştığını ifade etmiştir. Mahkeme, E.A tarafından verilen ifadenin mahkûmiyet kararı için tek ve belirleyici delil olmaması gerektiğini ancak yerel mahkemenin gerekçeli kararında duruşma sırasında daha önce verdiği ifade konusundaki şüphelerini dile getirmesine rağmen yalnızca E.A tarafından sağlanan kanıtların alıntılanmış olduğunu; bu haliyle tanık ifadelerinin mahkûmiyet kararına etkisinin belirleyici bir dayanak teşkil ettiğini ifade etmiştir. Bunun yanı sıra savunma hakkı bakımından oluşan dezavantajlı durumun giderilebilmesi için delil değerlendirme noktasında da usulü güvencelere ilişkin olarak yerel mahkemenin yeterince özenli davranmadığını belirtmiştir. Mahkeme, başvuranın avukatı tarafından tanığa soru sorulmuş olmasının savunmanın karşılaştığı dezavantajlı durum için telafi

edici olmadığına, başvuranın tanık ile bizzat yüzleşmemesinin bir bütün olarak yargılamayı adaletsiz kıldığına bu sebeple de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 6/1 ve 6/3d'nin ihlal edildiğine oybirliği ile karar vermiştir.

IV. ÇÖZÜLMESİ GEREKEN HUKUKİ MESELE

Somut olayda çözülmesi gereken hukuki mesele, başvuranın mahkûmiyetine gerekçe olarak gösterilen tanığın fotoğraf teşhis işleminin, sanık ve tanık yüzleşmediği için doğrulanmamış olması ve bu durumun savunma hakkı, adil yargılanma hakkı bakımından ihlal oluşturup oluşturmadığına ilişkindir.

V. SONUÇ

A. KONUYA İLİŞKİN MEVZUAT

1. Uluslararası Hukuk Bağlamında

Adil yargılanma hakkının sağlanması için gerekliliklerden biri olan sanığın tanık ile yüzleşme hakkı uluslararası hukuki düzenlemelerde karşımıza çıkmaktadır. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi¹'nde adil yargılanma hakkı ile ilişkili olarak (madde 7) yasalar önünde eşitlik; (madde 8) mahkemeler önünde hak arama hürriyeti; (madde 10) bağımsız ve adil mahkemeler önünde yargılama hakkı ve (madde 11) savunma hakkına ilişkin hükümler bulunmaktadır. ² Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi³'nde (madde 14) savunma hakkı ve (madde 26) kanun önünde eşitlik hakkı düzenlenmektedir. Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi madde 14'te adil yargılanma hakkına ilişkin olarak açık bir düzenleme bulunmakta ve madde 14/3e'de sanıkların aleyhindeki tanıklara soru sorma hakkının da açıkça düzenlendiği görülmektedir. Birleşmiş Milletler 'de İnsan Hakları Yorumları: İnsan Hakları Komitesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi Genel Yorum No. 13 Madde 14: Adaletin Sağlanması⁴ başlığı altında incelenen madde 12'de “*sanığın aleyhindeki tanıklara soru sorabilmesi ya da soru sordurabilmesi, lehindeki ya da aleyhindeki tanıkların aynı şekilde sorgulanabilmelerinin sağlanması gereklidir.*” denilerek soru sorma hakkı düzenlenmektedir. İlgili karar incelemesinde

¹ **İnsan Hakları Evrensel Bildirisi** (<https://www.ihd.org.tr/insan-haklari-evrensel-beyannames/>) Erişim Tarihi: 20.04.2023.

² **Gemalmaz, Mehmet Semih:** Ulusalüstü İnsan Hakları Belgeleri (Uluslararası ve Bölgesel Sistemler), Beta Basım, İstanbul, 2000.

³ **Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi** (<https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/MedeniVeSiyasiHaklaraIliskinSozlesme.pdf>) Erişim Tarihi: 20.04.2023.

⁴ **Birleşmiş Milletler 'de İnsan Hakları Yorumları: İnsan Hakları Komitesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi Genel Yorum No. 13 Madde 14** ([https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2016/05/05/BMde İnsan Haklari Yorumlari 1981_2006.pdf](https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2016/05/05/BMde%20Insan%20Haklari%20Yorumlari%201981_2006.pdf)) Erişim Tarihi: 21.04.2023.

bahsedildiği gibi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi⁵ madde 6'da adil yargılanma hakkı ve 6/3d'de iddia ve savunma tanıklarına soru sorma hakkı düzenlenmektedir. Amerikan Devletleri Örgütü tarafından oluşturulan Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi⁶ madde 8'de adil yargılanma hakkı ayrıntılı biçimde düzenlenmiş maddenin 2. fıkrası f bendinde ise savunma makamının hazır bulunan tanıkları sorgulaması hükme bağlanmıştır. Afrika Birliği Örgütü tarafından hazırlanan Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı⁷ madde 7'de adil yargılanma hakkı savunma hakkı, masumiyet karinesi ve makul sürede yargılanma ilkeleri çerçevesinde düzenlenmiştir.

2. Yerel Hukuk Bağlamında

Anayasa'da yapılan 2001 değişikliği ile madde 36'da adil yargılanma hakkına dair düzenleme bulunmaktadır. Mülga Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu⁸ madde 62'de tanıklık edilen konuları aydınlatmak amacıyla ayrıca soru sorulabileceği düzenlenmiş ve madde 232'de tanıklara hâkim aracılığı olmaksızın soru sorulabilmesi için savcı ve müdafin anlaşmaları ve hâkim tarafından izin verilmesi koşulu getirilmiştir. Ek olarak aynı maddede olayın aydınlatılması için mahkeme başkanının tanıklara soru sorma hakkına yönelik bir düzenleme de bulunmaktadır.⁹ 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nda¹⁰ ise adil yargılanma ilkesi doğrultusunda birçok hüküm bulunmaktadır.¹¹ İnceleme konusu kararla ilişkili olarak Ceza Muhakemesi Kanunu madde 201'de yargılama aşamasında savcı, müdafî veya vekil olarak duruşmaya katılan avukatın doğrudan; sanığın mahkeme başkanı aracılığıyla tanık, bilirkişi ve duruşmaya çağırılan diğer kişilere soru sorma hakkı bulunduğu düzenlenmektedir. Olay delili bir tanık ifadesi ise tanık beyanının mutlaka duruşma sırasında dinlenmesi gerektiğine dair hüküm Ceza Muhakemesi Kanunu madde 210'da bulunmaktadır. Delil değerlendirmesi bakımından beyanlar arasındaki çelişkiyi gidermek ve kimliğin belirlenmesi amacıyla savunma ve iddia makamı arasındaki güvencelerde denge oluşturabilmek için Ceza Muhakemesi Kanunu madde 52/2'de tanıkların,

⁵ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf) Erişim Tarihi: 20.04.2023.

⁶ Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi (<http://www.aihmiz.org.tr/aktarimlar/dosyalar/1464695201.pdf>) Erişim Tarihi: 20.04.2023.

⁷ Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/213666>) Erişim Tarihi: 20.04.2023.

⁸ Mülga Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu (<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/5.3.1412.pdf>) Erişim Tarihi: 20.04.2023.

⁹ Tezcan, Durmuş: Ceza Davalarında Çapraz Sorgu, 1. Baskı, Prof. Dr. Turhan Tufan Yüce'ye Armağan, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, İzmir, 2001.

¹⁰ Ceza Muhakemesi Kanunu (<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5271-20110808.pdf>) Erişim Tarihi: 20.04.2023.

¹¹ Bayrakçı, Esra Tuğba: Adil Yargılanma Hakkının Bir Unsuru Olarak Savunma Hakkı, (Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale, 2011, s.27.

kovuşturma aşamasına kadar sadece gecikmesinde sakınca bulunan hallerde veya kimlik belirlemeyi gerektiren hallerde birbirleriyle ve şüpheliyle yüzleştirilebileceği düzenlenmektedir. Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu¹² (PVSK) ek madde 6'nın 9-17. fıkralarında ise teşhis işlemi düzenlenmektedir. PVSK kapsamındaki teşhis işlemi, şüphelinin kimliğinin tespiti amacıyla kişinin kendisinin ya da fotoğrafının gösterilmesi sureti ile gerçekleştirilmektedir. Tanıklıktan çekinme hakkına sahip olan bir tanık, teşhis işlemine zorlanamamaktadır. Bu süreçte, teşhis işlemine katılan kişi ile teşhis işlemi gerçekleştiren kişi arasında görsel temasın olmaması gerekmektedir. Ayrıca, aynı kişinin tek bir fotoğrafı veya farklı fotoğrafları kullanarak teşhis işlemi gerçekleştirilememektedir. Bu koşullar altında gerçekleştirilen teşhis işlemi dürüst ve güvenilir bir delil elde etme aracı olabilir.

B. KONUYA İLİŞKİN BENZER YARGI KARARLARI

1. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kökleşmiş içtihadı doğrultusunda sanık aleyhindeki tüm delillerin, sanığın hazır bulunduğu açık duruşmada, sanığa tanık ile yüzleşme ve tanığa soru sorma hakkı tanınarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Silahların eşitliği ilkesi ve adil yargılanma hakkı bunu gerektirmektedir.

a. Delta ve Fransa Kararı¹³

Paris'te yaşanan bir gasp olayı hakkındaki yargılamada sadece tanık ifadeleri üzerine kurulan hüküm karşısında tanıklar ve sanığın yüzleşmemesine ilişkin olarak adil yargılanma hakkının ihlali sebebiyle başvuru yapılmıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, çelişen görüşlerin öne sürülmesi için hazırlık soruşturması sırasında alınan ifadelerin yok sayılması gerekmeksizin tanık ifadelerinin sanığın huzurunda alınması gerektiğini, yargılamanın bir aşamasında sanığa kendi aleyhindeki ifadelere itiraz etmesi ve aleyhindeki tanığa soru sorabilmesi için yeterli ve uygun bir imkân verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Somut olayda, sanığın mahkûmiyetine sebep olan beyanları veren mağdurun tanıklarla yüzleşmemiş olması sebebiyle adil yargılanma hakkının ihlal edildiği sonucuna varılmıştır.

¹² **Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu** (<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.2559-20130712.pdf>) Erişim Tarihi: 23.10.2023.

¹³ **Delta ve Fransa Kararı (1990)** ([https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22delta%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57647%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22delta%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57647%22]})) Erişim Tarihi: 23.04.2023.

b. Kostovski ve Hollanda Kararı¹⁴

Hollanda’da birçok suçtan sabıka kaydı bulunan kişi hakkında banka soygunu yaptığı gerekçesiyle yapılan yargılamada sanığın aleyhine ifade veren tanıkla yüzleşmemiş olması ve mahkûmiyet hükmünün çoğunluğunun gizli tanığın ifadesinin yer aldığı polis tutanağına dayanması sonucunda adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine dair başvuru yapılmıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, bütün delillerin iddia ve savunmanın çelişmeli olması durumunda aleni bir duruşmada sanığın huzurunda ortaya konulması gerektiğini, savunma makamı haklarına saygı gösterilmiş olması şartıyla yargılama öncesinde verilen ifadelerin de delil niteliği taşıyabileceğini, muhakemenin bir aşamasında aleyhine ifade veren tanıkla yüzleşebilmesi için sanığa uygun bir fırsat verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Somut olayda, başvuru sanık ve avukatı talep etmiş olmasına rağmen gizli tanıkla yüzleşme hakkını kullanamadıkları yalnızca bir tanığa mahkeme aracılığı ile yazılı biçimde soru sorabildikleri için tanıkların güvenilirliğini ölçmekten yoksun kalmaları sebebiyle savunma makamının karşılaştığı engellerin, yargısal makamlar tarafından izlenen usullerle dengelenemediğini belirtmiş ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi madde 6/1 ile birlikte ele alınan 6/3d’nin ihlal edildiğine karar vermiştir.

c. Süleyman ve Türkiye Kararı¹⁵

Trabzon Arsin’de bulunan Black Sea Oteli’nde çalışan resepsiyonist M.Ü’nün öldürülmesine ilişkin olarak yapılan yargılamada başvuru aleyhine ifade veren gizli tanık X ile yüzleşebilmesi hususu savunma makamı tarafından talep edilmesine karşın taleplerinin reddedildiğine, adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine dair başvuru yapılmıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tanık-sanık yüzleşmemesi hususunu değerlendirirken “*Tanığın kimliğinin gizli tutulması için iyi bir gerekçe bulunup bulunmadığı; tanık X’in yargılamaya katılmaması için iyi bir gerekçe bulunup bulunmadığı; mahkeme önünde hazır bulunmayan tanığın beyanlarının başvuranın mahkûmiyeti için tek veya belirleyici bir delil olup olmadığı; savunma makamının maruz kaldığı olumsuzlukların telafisi için yeterli düzeyde dengeleyici faktörlerin bulunup bulunmadığı*”¹⁶ hususlarını değerlendirmiş ve sunulan adil yargılanma güvencelerinin

¹⁴ **Kostovski ve Hollanda Kararı (1989)**

(<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22Kostovski%22%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%2C%22itemid%22:%5B%22001-57615%22%5D%7D>) Erişim Tarihi: 23.04.2023.

¹⁵ **Süleyman ve Türkiye Kararı (2021)**

(<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22languageisocode%22:%5B%22TUR%22%5D%2C%22appno%22:%5B%2259453/10%22%5D%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22CHAMBER%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-210355%22%5D%7D>) Erişim Tarihi: 23.04.2023.

¹⁶ **Bayrakçı**, s.27.

orantılı usuli güvenceler olarak başvurana sağlanmadığını belirterek Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi madde 6/1 ve 6/3d'nin ihlal edildiğine karar vermiştir.

2.Anayasa Mahkemesi

Anayasa Mahkemesi norm denetimi yaptığı senelerde savunma makamı tarafından tanığa soru sorulması hakkını Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi gibi silahların eşitliği çerçevesinde değerlendirmiştir.¹⁷ Anayasa Mahkemesine göre sanığa, aleyhinde ifade veren tanığın beyanlarına, tanık ifadesinin alındığı sırada ya da yargılamanın daha sonraki bir aşamasında itiraz etme imkanının tanınması gerekmektedir.

a. Orhan Güleryüz Başvurusu (B. No: 2019/30221, K.T: 28/12/2021)¹⁸

Başvuru, gece vakti içki satışı yaptığı gerekçesiyle hakkında idari para cezası uygulanması kararı verilen başvurucun itirazı neticesinde yapılan yargılamada, tanık olarak dinlenen kolluk kuvveti ve duruşmada dinlenilmeyen tanık Y.E.İ.'nin ifadeleri doğrultusunda hüküm kurulduğu ve adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine yönelik olarak yapılmıştır. Anayasa Mahkemesi yaptığı değerlendirmede güvenilirliği ve doğruluğu test edilmemiş tanık beyanlarının belirleyici ölçüde hükme esas alınmış olduğunu ve savunma makamına karşılaştığı zorlukları telafi edecek karşı dengeleyici güvencelerin tanınmadığını belirterek tanık sorgulama veya sorgulatma hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir.

b. Uğur Özcan Başvurusu (B. No: 2021/12137, K.T: 26/7/2022)¹⁹

Başvuru, Çorum Cumhuriyet savcısı olarak görev yapan ve Fetullahçı Terör Örgütü/Paralel Devlet Yapılanması (FETÖ/PDY) üyesi olduğu gerekçesiyle Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu tarafından meslektan çıkarılan başvurucunun ilgili suçla ilgili yargılama sırasında tanıklara soru sorma hakkının ihlal edildiğine yönelik olarak yapılmıştır. Anayasa Mahkemesi yaptığı değerlendirmede, mahkûmiyet kararında sanığın duruşmada soru sormadığı tanıkların beyanlarına dayanıldığını, savunma makamının soru sorma yoluyla tanıkların beyanlarının güvenilirliğini test edemediği ve dengeleyici güvencelerinin sağlanamamış olması sebebiyle adil yargılanma hakkı kapsamındaki tanık sorgulama hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir.

¹⁷ İnceoğlu, Sibel: Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Ek Kitapları Serisi – 4, Ankara, 2018, s. 356.

¹⁸ Orhan Güleryüz Başvurusu (2021) (<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2019/30221>) Erişim Tarihi: 23.04.2023.

¹⁹ Uğur Özcan Başvurusu (2022) (<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2021/12137>) Erişim Tarihi: 23.04.2023.

c. Zekeriya Sevim Başvurusu (B. No: 2018/18989, K.T: 16/6/2021)²⁰

Başvuru, Hopa İstihbarat Şube Müdürlüğünde polis memuru olarak görev yapan ve Fetullahçı Terör Örgütü/Paralel Devlet Yapılanması (FETÖ/PDY) üyeliği suçundan hakkında yapılan yargılamada, tanık ifadesinin sanığın olmadığı bir duruşmada alınmış olması ve diğer tanığın ise duruşmada dinlenmemiş olması sebebiyle sanığın savunma hakkını ve soru sorma hakkını kullanamadığına ilişkin olarak yapılmıştır. Anayasa Mahkemesi, sanığın tanıklara soru sorabilmesi, onlarla yüzleşebilmesi ve tanık beyanlarının doğruluğunu sınama imkânına sahip olmasının adil bir yargılamanın yapılabilmesi bakımından gerekli olduğunu belirtmiştir. Somut olayda duruşmada dinlenmeyen tanığın ifadesine dayanılarak mahkûmiyet hükmü kurulmasının bir bütün olarak yargılamanın adil oluşunu zedelediği ve adil yargılanma hakkı kapsamındaki tanık sorgulama hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir.

C. ÖĞRETİ

Ceza yargılamasında iddia makamı tezi oluşturan isnadı ortaya koyar, savunma makamı savunmasını yaparak antitezi oluşturur ve yargılama makamı tez ve antitezi değerlendirerek sentezi oluşturur, maddi gerçeğe ulaşır.²¹ Öğretide, yargılama sırasında gösterilen deliller değerlendirilirken taraflardan biri deliller hakkında beyanda bulunamazsa adil bir yargılamanın gerçekleştiğinden söz edilemeyeceği belirtilmektedir.²² Ceza muhakemesinin amacı olan maddi gerçeğe ulaşılabilmesi için çelişmeli muhakemenin gerçekleştirilebilmesi, delillerin tartışılması ve bu delillere karşı çıkabilme imkânının sağlanması gerekmektedir.²³ Mahkeme nezdinde değerlendirilen olayda, tek delil bir tanık anlatımı ise adil yargılanma hakkı kapsamında mutlaka mahkeme huzurunda dinlenilmesi gerektiği ifade edilmektedir.²⁴ Savunma makamının aleyhinde beyanda bulunan tanığa soru yöneltmek yüzleşebilmesi olanağı adil yargılanma ilkesi kapsamında hukuk sistemimize girmiştir.²⁵ Sanığın, iddia tanıklarına soru sormak isteme hakkı çelişmeli muhakemenin ve silahların eşitliği ilkesinin temel bir

²⁰ **Zekeriya Sevim Başvurusu (2021)** (<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2018/18989>) Erişim Tarihi: 23.04.2023.

²¹ **Karakehya, Hakan**: Sanığın İddia Tanıklarının Beyanlarının Doğruluğunu Test Etme Hakkı, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Prof. Dr. Nur Centel'e Armağan, 19, 2, s.715 vd. ;**Toroslu, Nevzat/ Feyzioğlu, Metin**: Ceza Muhakemesi Hukuku, 21.Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, 2006, s.21.

²² **Karakehya**, (2013), s.715 vd.

²³ **Altundiş, Cangül**: Ceza Muhakemesi Hukunda Tanıklık, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2022, s.62; **Bozalan, Nureddin**: Ceza Muhakemesi Hukukunda Tanık ve Beyanın Güvenilirliği, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2020, s.73.

²⁴ **Altundiş**, s.62; **Yıldırım, Akif**: Ceza Davası Sürecinde Tanık Dinletme Talebinin Reddedilmesi, Bireysel Başvuru Konusu Yapılabilir mi?, Terazi Hukuk Dergisi, Cilt 10, Sayı 101, s.173 vd.

²⁵ **Dönmez, Burcu**: Ceza Muhakemesi Hukukunda Çapraz Sorgu (Doğrudan Soru Yöneltilme) Güncelleştirilmiş ve Genişletilmiş 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2019, s. 338 vd.

yansımadır.²⁶ Bu kapsamda da yerel hukuk bağlamında delilleri değerlendirecek olan makam olan hâkim, delillerle doğrudan temasa geçerek tanığa soru sorma olanağına sahip olacaktır.²⁷

Ceza Muhakemesi Kanunu doğrultusunda tanıklara doğrudan soru sorabilme hakkı duruşma disiplini korumak amacıyla yalnızca hukukçu kimliğine sahip öznelere tanınmıştır.²⁸ Ceza Muhakemesi Kanunu'nda doğrudan soru sorma hakkı kullanılırken tanıklara soru sorulma sırası düzenlenmemiştir. Öğretide, doğrudan soru sorulması da delillerin değerlendirmesi kapsamında olduğundan kanunda yazılı şekil takip edilerek önce katılan ve vekili, ardından Cumhuriyet savcısı ve sonra sanık müdafisi şeklinde sıra izlenmesinin isabetli olacağı belirtilmektedir.²⁹ Ceza Muhakemesi Kanunu madde 201'de düzenlenen doğrudan soru yöneltme hükmü uygulamada etkili biçimde uygulandığında, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi madde 6/3d 'de düzenlenen iddia ve savunma tanıklarının dinlenmesi hükmü ile uyumlu olduğu öğretide ifade edilmektedir.³⁰ Sanığın iddia makamı tanıklarına soru sorabilmesi ve yüzleşebilmesi savunma için oldukça önemlidir zira sanık bu sayede tanığın mahkeme huzurundaki beyanının güvenilirliğini test ederek kendi lehine sonuçlar ortaya çıkartabilecek ve olayın iddia makamının anlattığı şekliyle algılanmasını engelleyebilecektir.³¹ Öğretide, sanığın tanıklara soru sorma hakkı ile sanığın duruşmada hazır bulunma hakkının yakından ilişkili olduğu ifade edilmektedir.³² Nitekim sanık duruşmada hazır bulunduğu zaman tanıkla doğrudan yüzleşebilecektir. Sanığın tanıklara soru sorma hakkı belirli durumlarda sınırlandırılabilir. Makul ve somut gerekçelerin olması durumlarında örneğin; daha önceden alınmış tanık beyanlarının duruşma sırasında tekrar alınmasının imkansızlığı, istinabe yoluyla tanık dinlenmesi, gizli soruşturmacı veya gizli tanık dinlenmesi durumlarında istisnai olarak soru sorma hakkının kısıtlanabileceği belirtilmektedir.³³ Belirtilen istisnai durumlar haricinde, yargılama sürecinde sanığın tanıklara soru sorma hakkını kullanamaması ve mahkeme tarafından sadece tanık

²⁶ **Karakehya**, (2013), s.715 vd.; **Ambos, Kai**: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Yargılama Hakları-Silahların Eşitliği, Çekişmeli Önsoruşturma ve AİHS m.6, (Çev: Yener, Ünver, Karşılaştırmalı Güncel Ceza Hukuku Serisi 3, Adil Yargılanma Hakkı ve Ceza Hukuku, Ankara, 2004), s.37.

²⁷ **Dönmez**, s.344.

²⁸ **Altundiş**, s.64; **Dönmez**, s.345 ; **Soyalsın, Doğan**: Ceza Muhakemesi Hukuku, Güncellenmiş 8. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2020, s.418.

²⁹ **Altundiş**, s.65; **Özbek, Veli Özer/Doğan Koray/Bacaksız Pınar**: Ceza Muhakemesi Hukuku, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 14. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2021, s. 652.

³⁰ **Demir, Kübra**: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi İçtihatları Doğrultusunda Tanık Sorgulama Hakkı, YBHD, Prof. Dr. M. Fatih Uşan'a Dekanlıkta 10. Yıl Anısına Teşekkür Armağanı, 2022, 2, s.489.; **Taner, Fahri Gökçen**: Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı Bağlamında Çelişme ve Silahların Eşitliği, 2. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2021, s.408.

³¹ **Karakehya**, (2013), s.715 vd.

³² **Karakehya**, (2013), s.715 vd.; **Reid, Karen**: Adil Bir Yargılamanın Güvenceleri, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Rehberi, Üçüncü Kitap, (Çev: Bahar Öcal Düzgören, Scala Yayınları, Ekim 2000), s.207.

³³ **Karakehya**, (2013), s.715 vd.

beyanları esas alınarak bir mahkûmiyet kararı verilmesi halinde adil yargılanma hakkının ihlali durumu ortaya çıkacaktır.³⁴ Ceza Muhakemesi Kanunu düzenlemelerine bakıldığında ise istinabe yoluyla dinlenmiş olsa dahi tanıkların duruşmada dinlenmemiş olması savunma hakkını önemli ölçüde kısıtladığından mutlak bozma sebebi olarak değerlendirilecektir. ³⁵ Tanık beyanının ve özellikle fotoğraf teşhisinin tek delil olduğu durumlarda yargılamayı yürüten makamların daha özenli davranması, delile şüphe ile yaklaşması gerektiği hatta böyle bir durumda mahkûmiyet kararı verilmemesi gerektiği öğretide ileri sürülen bir görüştür.³⁶ ³⁷ Zira Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu'nda düzenlenen fotoğraf teşhis işlemi uygulamada sıklıkla delil elde etme amacıyla kullanılmaktadır. Teşhis işlemi hukuka uygun biçimde gerçekleştiği sürece elde edilen bilgilerin delil ve hükümde dayanak olabileceği öğretide ifade edilmektedir.³⁸ Bu kapsamda, teşhis işleminin gözaltına alınan şüpheli bakımından, zorunluluk bulunması ve başkaca/yeterli delil bulunmaması halinde Cumhuriyet savcısı talimatı ile kolluk tarafından gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Ancak bazı hukuk sistemlerinde maddi gerçeğin ortaya çıkartılması bakımından büyük önem arz eden teşhis işleminin, teşhiste bulunan kişinin etki altında kalmasının önüne geçebilmek için yüzleştirmede olduğu gibi hâkim huzurunda gerçekleşmesi gerektiği de ileri sürülmektedir.³⁹ Öte yandan teşhis işleminden önce tanığın etki altında kalmaksızın faili tarif eden beyanının alınması da teşhis işleminin güvenilirliğini arttıracaktır.⁴⁰ Zira kanuni düzenlemede de güvenirliliğin sağlanması bakımından fotoğraf teşhis işleminin, değişik kişilerin fotoğraflarının aynı özellik ve büyüklükte olması gerektiği ve aynı fotoğraf ya da aynı kişinin farklı fotoğrafları üzerinden yapılamayacağı yer almaktadır. Öğretide, video üzerinden ya da el çizimi ile gerçekleşecek teşhis işleminin kanuni düzenlemede yer almamış olması eleştirilmektedir.⁴¹ Yargıtay'ın farklı yönde görüşleri⁴² olsa da öğretide teşhis işlemi

³⁴ **Karakehya, Hakan:** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesi (Adil Yargılanma Hakkı) Bağlamında Ceza Muhakemesinde Duruşma, (Doktora Tezi), Eskişehir, 2007, s.106.

³⁵ **Karakehya,** (2013), s. 728.

³⁶ **Akar, İbrahim:** Ceza Muhakemesinde Teşhis, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2019, s.136; **Ainsworth Peter:** Psychology and Crime, Myths and Reality, 1. Baskı, Pearson Education, Londra, 2000.

³⁷ Yargıtay kararları için bakınız: 13. Ceza Dairesi, E.2015/5551, K.2016/4171, K.T. 10.03.2016; 6. Ceza Dairesi E.2021/2876, K.2021/17717, K.T.11.11.2021; 22. Ceza Dairesi E.2015/15082, K.2016/11000, K.T.23.06.2016; 6. Ceza Dairesi E.2016/2832, K.2019/1328, K.T.27.02.2019; Yargıtay Ceza Genel Kurulu, E.1994/6-134, K.1994/157, K.T.30.05.1994.

³⁸ **İnci Özen Zekiye:** Ceza Muhakemesi Hukukunda Teşhis, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 85, 2009, s.111.

³⁹ **İnci Özen,** (2009), s.113; **Kunter, Nurullah/Yenisey, Feridun/Nuhoğlu, Ayşe:** Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, 16. Baskı, İstanbul, 2008, s.705.

⁴⁰ **İnci Özen,** (2009), s.116; **Kunter, Nurullah/Yenisey, Feridun/Nuhoğlu, Ayşe.** (2008), s.704.; PYSK Ek Madde 6/11.

⁴¹ **Balci, Murat:** Ceza Muhakemesi Hukukunda Teşhis ve Yüzleştirme, Ceza Hukuku Dergisi, 5,12,2010, s.187-202.; **Kaygısız, Mustafa:** Suç Yeri ve Delil Güvenliği, Ankara, 2007, s.307.

⁴² Yargıtay Ceza Genel Kurulu, E.2008/6-71, K.2008/85, KT.15.04.2008; Karar incelemesi için bakınız: **İnci Özen, Zekiye:** Karar Tahlili: Yargıtay Ceza Genel Kurulunun 15.04.2008 Tarihli ve E. 2008/6-71,

sırasında müdafinin de gözlemci olarak bulunması gerekliliğinden söz edilmektedir.⁴³ Adil yargılanma hakkının da bir gereği olarak şüpheli veya sanığın delilleri sorgulayabilmesi önem arz etmektedir.⁴⁴

Öğretide, mahkûmiyet kararı tanığın ifadesine dayandırılmış ve sanık tanık ile yüzleşerek, tanığa soru sorarak aleyhindeki iddialara karşı savunma hakkını gereği gibi kullanamadıysa adil yargılanma hakkının ihlal edileceği belirtilmektedir.⁴⁵ Ceza Muhakemesi Kanunu madde 210'da düzenlenen ve olay delilinin bir tanık ifadesi olması durumunda tanığın mutlaka duruşmada dinlenmesi gerektiğine dair husus ise öğretide tartışmalıdır. Bir görüş düzenlemenin, bir olayın tek delilinin bir tek tanığın beyanı olması haliyle sınırlı olarak anlaşılması gerektiğini başka deliller bulunsa dahi tanığın mutlak suretle duruşmada dinlenmesi gerektiğini ifade etmektedir.⁴⁶ Diğer bir görüş ise ilgili düzenlemenin delilin tek bir tanık olması durumunda geçerli olacağını, ne sebeple olursa olsun tek tanık duruşmada dinlenilmediği takdirde sanık hakkında mahkûmiyet hükmü verilemeyeceğini ifade etmektedir.⁴⁷ Özetlemek gerekirse öğretideki görüşler bakımından sanığın hükme esas teşkil edilen tanık beyanına karşı yüzleşerek beyanda bulunabilmesi maddi gerçeğin ortaya koyulması bakımından oldukça önemlidir ve sanığın tanık beyanlarının güvenilirliğini ölçememesi durumu adil yargılanma ilkesinin ihlalini oluşturacaktır.⁴⁸

D. GÖRÜŞÜMÜZ

Adil yargılanma hakkının sağlanması bakımından oldukça önemli olan silahların eşitliği ilkesi, sanığın aleyhinde beyanda bulunan tanıkla yüzleşebilmesiyle de yakından ilişkilidir. Tanık ve sanık arasında yüzleşme yapılabilmesi, sanığın tanığa soru sorma hakkını kullanabilmesi tanık ifadesinin güvenilirliğinin ölçülmesi için belirleyici bir husustur. Zira olayı en çok bilen kişi olan sanık beyanları ile olayı bildiği iddiasındaki tanık beyanları arasındaki çelişkinin giderilebilmesi ancak tanık-sanık yüzleşmesi ile mümkün olabilecektir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarında ifade edildiği gibi sanık aleyhindeki tüm delillerin sanığın da hazır bulunduğu duruşmada incelenmesi gerekmektedir. Mahkeme, güvenilirliği ve doğruluğu test edilmemiş tanık beyanlarının

K. 2008/85 Sayılı Kararı Işığında Teşhis İşlemi Sırasında Müdafinin Konumu, *Terazi Hukuk Dergisi*, Cilt: 5, 51, 2010, s. 179-186.

⁴³ **Demirbaş, Timur:** Sanığın Hazırlık Soruşturmasında İfadesinin Alınması, İzmir, 1996, s.147-148.; **İnci Özen,** (2009), s.105-136.

⁴⁴ **Balcı, Murat** (2010), s.187-202.

⁴⁵ **Tezcan, Durmuş/Erdem, Mustafa Ruhan/Sancakdar, Oğuz/Önok, Rifat Murat:** İnsan Hakları El Kitabı, 9.Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2021, s.404.

⁴⁶ **Karakehya,** (2013), s.715 vd.; **Şahin, Cumhur:** Ceza Muhakemesi Kanunu Gazi Şerhi, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2005, s.600 vd.

⁴⁷ **Karakehya,** (2013), s.715 vd.; **Özbek, Veli Özer:** CMK İzmir Şerhi, Seçkin Yayınevi, Ankara 2005.

⁴⁸ **Karakehya,** (2013), s.715 vd.

mahkûmiyet kararına esas alınmamasını, savunma makamının karşılaştığı zorlukların giderilebilmesi için yeterli usuli güvencelerin sağlanmış olmasını, sanığa yargılamanın bir aşamasında aleyhinde ifade veren tanık ile yüzleşme hakkı verilmesini, adil yargılanma hakkına ilişkin güvencelerin makamlara orantılı olarak sunulması gerektiğini ifade etmektedir. Anayasa Mahkemesi ise yine tanık ifadesinin güvenilirliği ve doğruluğu ölçülmeden hükme esas alınmasını, savunma makamının sorgulama ve yüzleşme yoluyla tanık beyanlarının güvenilirliğini test edememesini savunma hakkının ve adil yargılanma hakkının ihlali olarak değerlendirmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi savunma hakkına yönelik sınırlandırmalarda adil yargılanma hakkı bakımından yaptığı değerlendirmelerinde, yargılamanın bütün olarak adil olup olmadığını göz önünde bulundurmaktadır. Sanığın aleyhinde ifade veren tanıkla yüzleşmemiş olması mahkûmiyet hükmünün ilgili tanığın ifadesine dayandırılması savunma hakkına ilişkin güvenceler bakımından yeterli özenin gösterilmediğine işaret etmektedir. Zira öğretilerde görüşlerde ifade edildiği gibi tanık beyanın tek delil olması durumunda yargılamayı yürüten makamların delile şüphe ile yaklaşması gerekmekte ve sadece tanık beyanına dayanan mahkûmiyet kararı verilmemesi gerekmektedir. Bu durum adil yargılanma ilkesinin bir gereğidir. Sanık aleyhindeki tüm delillerin belirli istisnai durumlar haricinde dahi savunma hakkı ihlal edilmeksizin sanığın huzurunda tartışılması gerekmektedir.⁴⁹ Mahkûmiyet kararı yalnızca, soruşturma ya da kovuşturma aşamasında sanık ile yüzleşmemiş, soru sormamış bir tanık ifadesine dayanıyorsa savunma makamı bakımından yeterli usuli güvencelerin varlığından ve ölçülülük ilkesinden bahsedilemeyecek ve savunma hakkı önemli derecede sınırlandırılmış olacaktır.⁵⁰

İnceleme konusu karar bakımından, başvuru sanık hakkında verilen mahkûmiyet kararı tek bir tanık ifadesine dayandırılmıştır. İlgili tanık ifadesi doğrulanmamış bir fotoğraf teşhis işlemidir ve tanık duruşma sırasında daha önce verdiği beyanlarının bir kısmını geri çekmiştir. Bu koşullar altında değerlendirildiğinde tanık ifadesinin güvenilmezliği açıkça ortada olmasına karşın mahkûmiyet hükmünün tanığın önceden kolluk nezdinde verdiği ifadesine dayandırılmış olması ve sanığın devletin denetimi altındayken tanığın ifade verdiği duruşmaya getirilmemiş ve dolayısıyla aleyhine ifade veren tanıkla yüzleşmemiş olması adil yargılanma hakkının ihlalini oluşturmaktadır. İddia edilen suç bağlamı ve konusu ne olursa olsun savunma hakkının gerektiği ölçüde yerine getirilmemiş olması şüpheden sanık yararlanır ilkesi, silahların eşitliği ilkesi gibi evrensel hukuk ilkeleriyle de bağdaşmamaktadır. Bu sebeple ilgili karar

⁴⁹ Tezcan, Durmuş/Erdem, Mustafa Ruhan/Sancakdar, Oğuz/Önok, Rifat Murat, s.404.

⁵⁰ Tezcan, Durmuş/Erdem, Mustafa Ruhan/Sancakdar, Oğuz/Önok, Rifat Murat, s.404.

için yerel yargılama sırasında adil yargılanma hakkının ihlal edildiğini belirten Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararına katılıyorum.

KAYNAKÇA

Akar, İbrahim: Ceza Muhakemesinde Teşhis, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2019.

Altundiş, Cangül: Ceza Muhakemesi Hukunda Tanıklık, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2022.

Ainsworth, Peter: Psychology and Crime, Myths and Reality, 1. Baskı, Pearson Education, Londra, 2000.

Ambos, Kai: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Yargılama Hakları- Silahların Eşitliği, Çekişmeli Önsoruşturma ve AİHS m.6, (Çev: Yener, Ünver, Karşılaştırmalı Güncel Ceza Hukuku Serisi 3, Adil Yargılanma Hakkı ve Ceza Hukuku, Ankara, 2004).

Balcı, Murat: Ceza Muhakemesi Hukukunda Teşhis ve Yüzleştirme, Ceza Hukuku Dergisi, 5,12,2010, s.187-202

Bayrakçı, Esra Tuğba: Adil Yargılanma Hakkının Bir Unsuru Olarak Savunma Hakkı, (Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale, 2011.

Bozalan, Nureddin: Ceza Muhakemesi Hukukunda Tanık ve Beyanının Güvenilirliği, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2020.

Centel,Nur/ Zafer, Hamide: Ceza Muhakemesi Hukuku, 5.Baskı, İstanbul, 2008.

Demir, Kübra: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi İçtihatları Doğrultusunda Tanık Sorgulama Hakkı, YBHD, Prof. Dr. M. Fatih Uşan'a Dekanlıkta 10. Yıl Anısına Teşekkür Armağanı, 2022, 2, 479-516.

Demirbaş, Timur: Sanığın Hazırlık Soruşturmasında İfadesinin Alınması, İzmir, 1996.

Dönmez, Burcu: Ceza Muhakemesi Hukukunda Çapraz Soru (Doğrudan Soru Yönelme) Güncelleştirilmiş ve Genişletilmiş 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık,Ankara, 2019.

Gemalmaz, Mehmet Semih: Ulusalüstü İnsan Hakları Belgeleri (Uluslararası ve Bölgesel Sistemler), Beta Basım, İstanbul, 2000.

İnceoğlu, Sibel: Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Ek Kitapları Serisi – 4, Ankara, 2018.

İnci Özen, Zekiye: Ceza Muhakemesi Hukukunda Teşhis, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 85, 2009, s.105-136.

İnci Özen, Zekiye: Karar Tahlili: Yargıtay Ceza Genel Kurulunun 15.04.2008 Tarihli ve E. 2008/6-71, K. 2008/85 Sayılı Kararı Işığında Teşhis İşlemi Sırasında Müdafin Konumu, *Terazi Hukuk Dergisi*, Cilt: 5, 51, 2010, s. 179-186.

Karakehya, Hakan: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesi (Adil Yargılanma Hakkı) Bağlamında Ceza Muhakemesinde Duruşma, (Doktora Tezi), Eskişehir, 2007.

Karakehya, Hakan: Sanığın İddia Tanıklarının Beyanlarının Doğruluğunu Test Etme Hakkı, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Prof. Dr. Nur Centel'e Armağan, (2013), 19, 2, s.715-733.

Kaygısız, Mustafa: Suç Yeri ve Delil Güvenliği, Ankara, 2007.

Kunter, Nurullah/Yenisey, Feridun/Nuhoglu, Ayşe: Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, 16. Baskı, İstanbul, 2008.

Özbek, Veli Özer: CMK İzmir Şerhi, Seçkin Yayınevi, Ankara 2005.

Özbek, Veli Özer/Doğan, Koray/Bacaksız, Pınar: Ceza Muhakemesi Hukuku, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 14. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2021.

Reid, Karen: Adil Bir Yargılamanın Güvenceleri, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Rehberi, Üçüncü Kitap, (Çev: Bahar Öcal Düzgören, Scala Yayınları, Ekim 2000).

Soyaslan, Doğan: Ceza Muhakemesi Hukuku, Güncellenmiş 8. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2020, s.418.

Şahin, Cumhuri: Ceza Muhakemesi Kanunu Gazi Şerhi, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2005.

Taner, Fahri Gökçen: Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı Bağlamında Çelişme ve Silahların Eşitliği, 2. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2021.

Tezcan, Durmuş: Ceza Davalarında Çapraz Sorgu, 1. Baskı, Prof. Dr. Turhan Tufan Yüce'ye Armağan, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, İzmir, 2001.

Tezcan, Durmuş/Erdem, Mustafa Ruhan/Sancakdar, Oğuz/Önok, Rifat Murat: İnsan Hakları El Kitabı, 9.Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2021.

Toroslu, Nevzat/ Feyzioğlu, Metin: Ceza Muhakemesi Hukuku, 21.Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, 2006.

Yıldırım, Akif: Ceza Davası Sürecinde Tanık Dinletme Talebinin Reddedilmesi, Bireysel Başvuru Konusu Yapılabilir mi?, Terazi Hukuk Dergisi, Cilt 10, Sayı 101, 173-174.

İnternet Kaynakları

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/213666>) Erişim Tarihi: 20.04.2023

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi

(<http://www.aihmiz.org.tr/aktarimlar/dosyalar/1464695201.pdf>) Erişim Tarihi: 20.04.2023

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

(https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf) Erişim Tarihi: 20.04.2023

Birleşmiş Milletler 'de İnsan Hakları Yorumları: İnsan Hakları Komitesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi Genel Yorum No. 13 Madde 14

(https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2016/05/05/BMde_Insan_Haklari_Yorumlari_1981_2006.pdf) Erişim Tarihi: 21.04.2023

Ceza Muhakemesi Kanunu (<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5271-20110808.pdf>) Erişim Tarihi: 20.04.2023

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi (<https://www.ihd.org.tr/insan-haklari-evrensel-beyannames/>) Erişim Tarihi: 20.04.2023

Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi

(<https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/MedeniVeSiyasiHaklaraIliskinSozlesme.pdf>) Erişim Tarihi: 20.04.2023

Mülga Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu

(<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/5.3.1412.pdf>) Erişim Tarihi: 20.04.2023

Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu

(<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.2559-20130712.pdf>) Erişim Tarihi: 23.10.2023

Kararlar

Delta ve Fransa Kararı (1990)

([https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22delta%22\],%22documentcollecti](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22delta%22],%22documentcollecti)

[onid2%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],\[%22itemid%22:\[%22001-57647%22\]\]}\)](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22Kostovski%22],[%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],[%22itemid%22:[%22001-57647%22]]})) Erişim Tarihi: 23.04.2023

Kostovski ve Hollanda Kararı (1989)

[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22Kostovski%22\],\[%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],\[%22itemid%22:\[%22001-57615%22\]\]}\)](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22Kostovski%22],[%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],[%22itemid%22:[%22001-57615%22]]})) Erişim Tarihi: 23.04.2023

Orhan Güteryüz Başvurusu (2021)

<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2019/30221>) Erişim Tarihi: 23.04.2023

Süleyman ve Türkiye Kararı (2021)

[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22languageisocode%22:\[%22TUR%22\],\[%22appno%22:\[%2259453/10%22\],\[%22documentcollectionid%22:\[%22CHAMBER%22\],\[%22itemid%22:\[%22001-210355%22\]\]}\)](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22languageisocode%22:[%22TUR%22],[%22appno%22:[%2259453/10%22],[%22documentcollectionid%22:[%22CHAMBER%22],[%22itemid%22:[%22001-210355%22]]}))) Erişim Tarihi: 23.04.2023

Uğur Özcan Başvurusu (2022)

<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2021/12137>) Erişim Tarihi: 23.04.2023

Zekeriya Sevim Başvurusu (2021)

<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2018/18989>) Erişim Tarihi: 23.04.2023

